

The «Personalized»
Socio-cultural
Nuclei:
an Architectural
Option

NUCLEELE SOCIO-CULTURALE “PERSONALIZATE”: O OPTIUNE ARHITECTURALĂ

FLORIN JINGA

Urban planning and architectural design can rely on certain psychological and sociological assumptions when considering the location of those cultural facilities which can offer personalized services. The author puts forward the basic ideas related to the eventual development of what he calls “the «personalized» socio-cultural nuclei”. He refers them to large cities, and also to small urban and rural centers, imagining ways of inter-relating them in specific networks.

Extinzând noțiunea semiotică de “semn” în cadrul unui program arhitectural, putem decodifica două situații: rolul denotativ al semnificantului - reprezentat de construcția în sine prin plastica arhitecturală - și rolul conotativ, de semnificat, susținut de ceea ce reprezintă și reușește să ofere un nou program beneficiarilor săi, prin interceptarea și modelarea continuă a cerințelor populației și a ofertelor informaționale. În continuare ne propunem să ne referim la acea direcție care ar dezvălui paleta conotativă de sensuri, coextensive creării unei societăți democratice, prin racordarea specificului cultural românesc la o politică culturală europeană. Printr-o astfel de opțiune se speră că vor fi influențate pozitiv: sfera economică, sfera socială și sfera politică. Programul nucleelor socio-culturale “personalizate”, la care ne referim, poate deveni un vector culturalizator cu implicații directe asupra gradului de civilizație al unui popor. De altfel, considerând tradițiile interbelice și dezvoltările mai recente, cultura ar include “totalitatea valorilor și manifestărilor unei populații, în plan social, în religie, cutume sau idealuri, transgresate prin mecanisme instituționale și de organizare în forme specifice civilizației”.

Conceput pe baza unor studii sociologice și arhitecturale bine definite, acest program al nucleelor socio-culturale “personalizate” îl situăm într-o zonă “de graniță” -

NUCLEELE SOCIO-CULTURALE "PERSONALIZATE"

între instituțiile de învățământ, pe de o parte, și instituțiile cu caracter culturalizator, de cealaltă parte -, fiind capabil să filtreze atât oferta informațional-culturală existentă, cât și nevoile individuale (sau ale unui grup de indivizi cu interes apropiate).

Surse

De unde pornește ideea și cum s-a ajuns la necesitatea creării unui "semn" arhitectural integrat organic unei "celule" teritoriale pe care o vom considera ca **unitate urbană**?

Răspunsul este realitatea în sine. Consumul cultural și, mai ales, presiunea socială pentru aprofundarea formației inițiale sau anterioare, cuplate cu dorința de evadare din limitările cotidiene și condițiile de adaptare la piața muncii - toate asociate într-un fel sau altul tranziției spre o economie de piață - sunt factorii mai cuprinzători care generează nevoia conștientă sau subconștientă de informare, pregătire nonformală (studii, cursuri, cercuri de informare, realizate în afara unităților specializate de cultură și învățământ), contact social, culturalizare.

Am considerat a fi importantă, ca metodă de abordare generală, utilizarea cercetării socio-culturale, reflectată în trei tipuri de abordări: istorică, sociologică și plastic-arhitecturală.

Abordarea istorică impune a studia natura constitutivă și evolutivă a fenomenului cultural în România, prin raportare la dezvoltarea culturală a altor țări. Fenomenul cultural în România a fost de natură evolutivă. Începând cu secolul al X-lea, formele educaționale se situau în jurul mănăstirilor ca nuclee principale de spiritualitate (de exemplu, școala de la Mănăstirea Cenad). Marile personalități ale epocilor următoare au contribuit la înnoirea socială și unitatea națională prin cultură și prin promovarea unității spirituale. S-au înființat societăți ca "Junimea", "Astra",

filarmnici, teatre etc. În anul 1908 N. Iorga a creat «Universitatea de vară de la Vălenii de Munte», iar D. Gusti a fundamentat și coordonat activitatea «Scolii Sociologice de la București», având ca scop ridicarea spirituală a satului. În aceeași perioadă au apărut și primele asociații cultural-sportive muncitorești. În perioada de după al doilea război mondial apar din ce în ce mai multe așezăminte culturale de genul muzeelor, școlilor populare de artă, universităților populare, bibliotecilor, cluburilor sau cinematografele. Această perioadă însă, este marcată negativ de "morală comunistă și educația politico-ideologică", stimulându-se "directionat" creația tehnico-științifică și literar-artistică. Cadrul principal al desfășurării acestor activități a fost reprezentat de Casele de cultură care foloseau spații multifuncționale, adeseori în scnsul suprapunerii nefuncționale a activităților în aceeași încăpere.

În paralel, țări cum ar fi: Franța, S.U.A., Germania, Japonia, Suedia, Canada, crează noi programe de arhitectură bazate pe o cunoaștere statistică și sociologică a populației, care să permită determinarea strategiilor de acțiune, luând în considerare situația reală a publicului respectiv. Cea de a IV-a Conferință Internațională asupra educației adulților, organizată de UNESCO la Paris, în perioada 19-29 martie 1985, a adoptat o declarație intitulată "Dreptul de a învăța", prin care se înțelege: dreptul de a scrie și a citi; dreptul de a întreba și a reflecta; dreptul de a imagina și a crea; dreptul de a înțelege propriul mediu și de a participa la scrierea istoriei; dreptul de a beneficia de resursele educative ale societății; dreptul de a-și dezvolta competențele individuale și cele active.

Tot mai puternică devine nevoia de permanentizare a învățării, care solicită schimbări nu numai în organizația școlară sau în funcționarea școlii, dar și în conceperea instituțiilor ofertante de servicii culturale. În cadrul ultimelor instituții menționate, funcțiile de divertisment se asociază tot mai strâns cu

cele de informare și formare. Dar această nouă opțiune paradigmatică solicită și schimbări în plastica arhitecturală. Tocmai analiza acestor tendințe de schimbare mi se pare în prezent problematică. Trei dintre ele se impun cu proeminență, dacă avem în vedere situația noastră specifică:

i) **Extinderea perimetrului constructibil al Capitalei și altor orașe.** Pe parcursul ultimelor 2-3 decenii, s-a extins considerabil perimetrul constructibil al marilor orașe. În București, de exemplu, au apărut cartiere noi (Titan, Balta Albă, Drumul Taberei, Militari, Aviației ș.a.), cu o populație eterogenă ca vârstă și ocupație, oscilând între câteva zeci de mii și câteva sute de mii de locuitori. Dar tocmai aceste mari cartiere sunt lipsite de facilități culturale adecvate.

ii) **Lipsa unor instituții culturale moderne, ca tehnologie și mod de funcționare, în zonele nestimulate cultural.** Cărtierele nou create au beneficiat din start de grădinițe, școli, magazine pentru produse alimentare și nealimentare, diferite forme de prestări servicii etc., dar nu și de dotări culturale suficiente. Cu excepția cinematografelor și câtorva case de cultură, școli populare de artă și biblioteci, în aceste aglomerări urbane nu s-au construit spații moderne (sub aspect estetic, funcțional și al accesului la informație) care să ofere servicii adecvate nevoilor și cerințelor populației în perpetuu schimbare.

iii) **Utilizarea excesivă a mass-mediei.** Distanțele mari dintre cartierele de locuit și zona centrală a orașului, unde se află teatrele, muzeele, expozițiile, sălile de concert și conferințe, au determinat pe cei mai mulți dintre locuitori să-și satisfacă cerințele de informare, educare nonformală și cultură, prin utilizarea excesivă a mijloacelor de comunicare în masă: presa, radioul, televizorul sau videocasetele și cinematograful, în funcție de vârstă și preocupări. Mass-media pot însă contribui la mediocratizarea statutului cultural al omului atunci când nu sunt subordonate unor programe coerente și epurate de tendințe și

exprimări duale. Mijloacele de comunicare în masă au o putere de penetrație foarte mare, astfel încât cetățeanul se mulțumește, de exemplu, cu citirea ziarului, nesusizând și alte activități decât în măsura în care îi sunt oferite atrăgător. Acest punct nevralgic este surprins de diferite organizații sectante sau de altă natură, care își exprimă liber propaganda, pe fundalul lipsei de organizare coerentă a unui sistem de propagare al informației și culturii românești.

Configurații

Pentru noile cartiere urbane din orașele mari, dar și pentru orașe mici sau sate, *nucleele culturale "personalizate"* ar reprezenta soluția ieșirii din criza culturii supermediatizate și impersonalizate. Aceste "nuclee" ar fi circumscrise de câteva dimensiuni și/sau domenii de ofertă a serviciilor culturale și de angajare culturală personalizată:

a) domeniul informațional (biblioteci, mediateci, construirea unor bănci de date organizate pe grupe de interes pentru populația din zona respectivă; o ofertă de cursuri pentru pregătirea utilizatorilor de computere etc.);

b) domeniul cultural-artistic (asigurarea condițiilor pentru realizarea unor performanțe în: literatură, muzică, arte plastice, meserii, științe);

c) domeniul familial (programe pentru tinerii căsătoriți; programe specifice familiei moderne, planificare familială, programe educative, ...);

d) domeniul socio-profesional (informare privind piața muncii; reconversie profesională etc.);

e) domeniul petrecerii timpului liber (activități de divertisment, sportive ...).

Situându-se la granița dintre viața publică și cea privată, noul program al nucleelor culturale "personalizate" trebuie să se raporteze și la religie. Dacă eliminarea

influențelor politice din sfera culturală și a învățământului este binevenită. Nu aceeași opțiune trebuie aplicată în cazul religiei - punct de plecare al culturii însăși. Trecând prin fenomenul secularizării, adică al înlocuirii Divinității cu Omul, cultura europeană a delimitat sferile de influență ale diferitelor instanțe, atribuind științei domeniul public, iar religiei, pe cel particular. Această "discriminare" s-a produs începând cu Revoluția Franceză (1789) și a fost urmată de efecte negative asupra psihologiei maselor și a individului, frustrând omul de ceea ce căutam astăzi să-i readucem prin culturalizare, educare, informare, și anume nevoia de spiritualizare, de revigorare mentală, de ridicare a nivelului de civilizație, de comuniune socială și trăire într-o dimensiune morală (termeni pe care creștinismul, religia, i-a propovăduit din cele mai vechi timpuri). Bineînțeles că nu trebuie subordonat bisericii sistemul nucleelor socio-culturale, dar acesta trebuie să țină cont de valorile religioase specifice și să le poată aduce cu ușurință în atenția indivizilor sau grupurilor solicitante. Marca majoritate a populației orașelor românești nu are o distanță genealogică mare față de "sufletul popular"; astfel, adaptarea la un mod de viață citadin, poate produce coborârea sau ridicarea nivelului de civilizație prin deprinderile moștenite și apoi aplicate în mediul unde locuiește sau lucrează. Pentru a realiza demersul propus, s-ar cuveni să se țină cont de acest punct de vedere, pe care îl considerăm esențial, definind materialul uman de referință pentru țara noastră. În spiritul celor afirmate, prof. Al. Fireșcu constată cum «cunoașterea cât mai directă, mai adâncă și mai completă a sufletului popular, a religiozității românești, afundarea intelectuală în taina lui istorică, va da materialul și sângerările cele mai prețioase pentru o filosofie și o teologie modernă, care să umple și să curețe locul murdărit și vitriolat de filosofia comunistă și de un ateism gregar» (Al. Fireșcu, 1990, p. 3).

Teoria arhitecturii, având la bază criterii și modele de studiu, aprofundează,

detaliază și crează "instrumental" spațiul adecvat alcătuirii teoretice (dar cu aplicativitate practică) a nucleului socio-cultural.

Modele reprezentative din alte țări, cum ar fi: Franța, Suedia, Germania, prezintă o bună organizare a sistemului în toată țara, având mai multe rețele culturale "suprapuse". Canada și S.U.A. dețin un sistem mai puțin riguros, integrând altor programe funcțiuni culturale nonformale sau de contact social; uneori apar obiective amplasate izolat, favorizând o practicare ocazională.

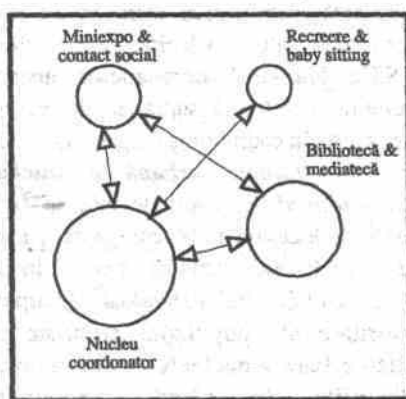
Pentru cazul țării noastre, este importantă identificarea unui set de criterii structurante ale nucleelor socio-culturale (N.S.C.). Numărul persoanelor arondate nucleului determină suprafața deservită de către acesta în cadrul orașului, arie pe care am denumit-o *unitate urbană a nucleului socio-cultural*. Ea cuprinde între 10.000 și 30.000 de locuitori în blocuri peste 4 nivele, sau, sub 10.000 locuitori, pentru locuințe P+1/2, cu/fără lot individual. **Ocupațiile majoritare ale populației arondate unei unități urbane a nucleului socio-cultural și categoriile de vârstă predominante** determină cerințele principale, reflectate în anumite funcțiuni arhitecturale și grupate în moduli diferiți. Astfel, se pot forma mai multe tipuri de moduli: *modulul pentru contact social* (cuprinzând funcțiuni diverse - de așteptare și primire, de discuții, de public-relations, miniexpoziție etc. și putând distribui aceste funcțiuni în interiorul nucleului socio-cultural, articulat acestuia sau detașat, dar în apropiere); *modulul sălilor pentru pregătire nonformală și discuții în microgrupuri* pe diverse tematici (oferă spații specializate pentru: muzică, dans, literatură, modelaj, ... sau sociodrame, planificare familială, discuții cu cupluri tinere, aplicații multimedia); *modulul mediătecă și bibliotecă* (grupează funcțiuni specifice cum ar fi: sala de lectură cu eventual acces la raft, împreună cu amenajarea fonică pentru mediătecă; zonă de depozitare și fișierele); *modulul pentru baby-sitting* (cu spații de joacă pentru grupele de

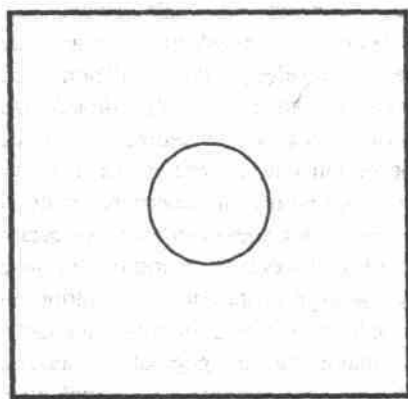
vârsta mică și anexe de deservire cu personalul adecvat); *modulul conferințe și expoziții temporare*, *modulul de recreere* (alcătuit din: zona de sport în sală sau pe teren, zona de discotecă); *modulul administrativ și tehnic* (cuprinzând spațiile pentru personalul de specialitate și TESA, cât și anexe tehnice necesare, împreună cu spații de depozitare, curte de serviciu sub/supraterană, ...); *modulul amenajări exterioare* (format din mobilier urban și parcaje, facilitând integrarea corespunzătoare în sit) și alți moduli.

Între moduli enumerați se pot stabili relații în funcție de: prioritățile cerințelor comunității arondate; stânjenirea sau acceptarea activităților alăturate; adaptarea construcției la amplasament; fluxurile majore de circulație verticală sau orizontală; accesul sau acelele principale etc.

Într-o primă etapă, Programul N.S.C. se va putea crea "dispersat", având modulii grupați în spații existente, apropiate ca distanță. Această variantă poate reprezenta, pentru majoritatea unităților urbane, o etapă tranzitorie spre N.S.C-ul "focalizat" (Fig.1).

Unitate urbană - N.S.C. "dispersat"

Unitate urbană - N.S.C. "focalizat"

Figura 1. Etape în evoluția Programului N.S.C.

Combinarea și dimensionarea optimă a modurilor ca și modul de a dialoga cu publicul "personalizează" funcționarea nucleului socio-cultural în care fiecare persoană va avea propria "fișă culturală" computerizată. Astfel, în urma problemelor solicitate, oamenii vor fi anunțați imediat că o parte sau toate problemele de interes și-au găsit rezolvarea. Evident, nu acesta este singurul mod de comunicare cu publicul. În lucrarea sa "Educația de mâine", Bertrand Schwartz afirmă: «Eliberarea aptitudinilor creatoare ale fiecărui individ nu este posibilă fără transformarea și adaptarea infrastructurilor și, mai ales, o animație (culturală - n.n.) prezentă peste tot, dinamică, diferită de formele tradiționale de difuzare

culturală» (B. Schwartz, 1976, p. 21). Această posibilă opțiune face ca nucleul socio-cultural (N.S.C.) să devină ușor abordabil și accesibil, creând senzația unui "living" al unității urbane deservite. *Nucleul socio-cultural* favorizează posibilitatea integrării sociale și pentru persoanele marginalizate datorită unor conjuncturi sau cauze particulare. Activitățile pe care le-ar desfășura ar urmări astfel înțelegerea și însușirea normelor de comportare și ale altor relații de tipul "curriculumului ascuns", ca și discutarea cu specialiști, în cadrul microgrupurilor, despre posibilitatea reorientării profesionale sau formării profesionale propriu-zise (daca aceasta nu a existat anterior).

Din punct de vedere *microfun-*

NUCLEELE SOCIO-CULTURALE "PERSONALIZATE"

țional, se poate observa organicitatea adaptării nucleelor la nevoia socială. Într-o posibilă comparație cu organizarea interioară pentru celula biologică, un paralelism se poate face între unitatea urbană N.S.C., ca fiind echivalentul celulei propriu-zise; iar N.S.C.-ul propriu-zis putând fi echivalat cu nucleul acesteia. Există aici și un relativism al comparațiilor cu celula, aceasta putând reprezenta, în funcție de sistemul referențial ales: o unitate de locuit tip apartament, un lot cu locuința sa unifamilială, sau exemplul clasic: familia. Eu am optat pentru o așa numită "celulă urbană socio-culturală" (adică unitatea urbană N.S.C.), ea aparținând unui

sistem referențial "de graniță": informațional, nonformal, culturalizator.

O altă perspectivă ne conduce către planul **macrofuncțional**, care reflectă două aspecte: cel deja precizat, al integrării urbane (referitor la zonele posibile de amplasare: cartiere marginase sau zone semicentrale nestimulate informațional și cultural), și cel al organizării și interrelaționării informațiilor și activităților desfășurate în cadrul unui județ, al unei țări, sau interstatal. Acest din urmă aspect îl voi explica plecând de la o schemă reprezentativă (Fig. 2), exprimând principiul general de funcționare al sistemului N.S.C. în interiorul unui oraș sau județ.

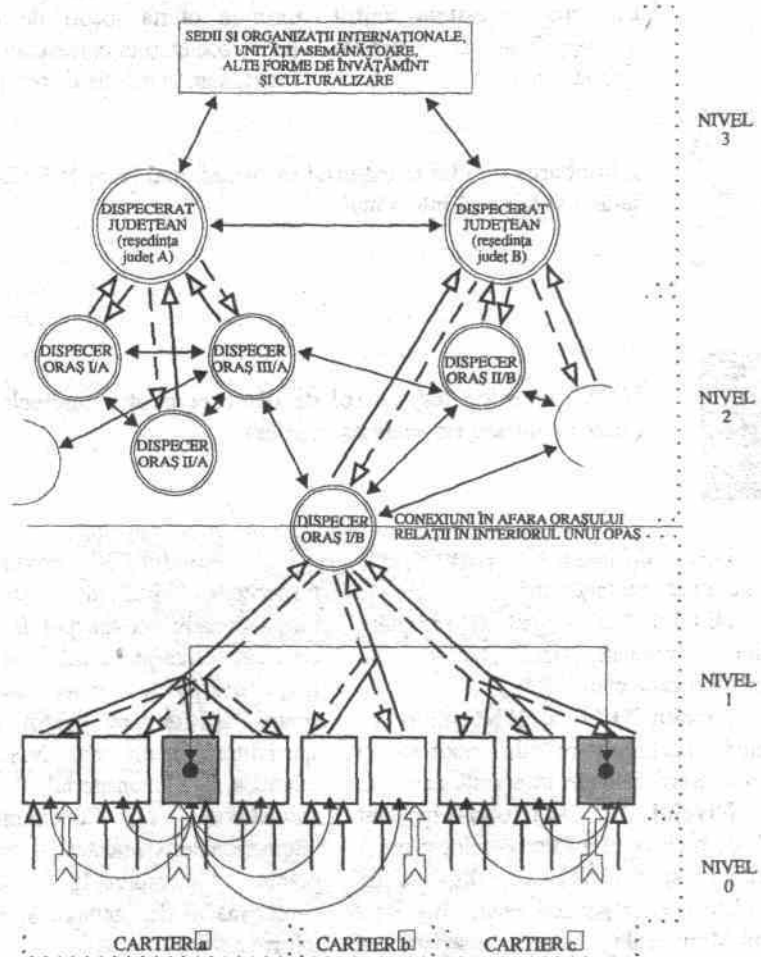

Figura 2. Schema generală de organizare a sistemului N.S.C.

Legendă privind simbolurile utilizate:

	<p>primirea de către N.S.C. a cerințelor individuale sau de grup și transmiterea acestora spre dispecere</p>	<ul style="list-style-type: none"> •solicitare probleme diverse: artă, știință, religie, familiale, sociale, alte domenii... •solicitare locuri de muncă
	<p>trimiterea ofertei informaționale către N.S.C. (raportat la cererile primite)</p>	<ul style="list-style-type: none"> •obținute prin interrelaționarea dispeceratelor județene sau de oraș •prin instituții sau centre internaționale (UNESCO, UNICEF, ..., La Cité, Biblioteca Franței, ș.a.)
	<p>primirea ofertei informaționale, direct de către N.S.C. (aceasta urmând a fi transmisă în sistem pentru a beneficia și celelalte formațiuni)</p>	<ul style="list-style-type: none"> •probleme individuale, evenimente locale din diferite domenii: social, artistic, științific, religios, ... •primire ofertă locuri de muncă din partea societăților comerciale particulare sau de stat, în funcție de cererile locale
	<p>schimbarea de idei și material informațional între N.S.C.-uri, orașe, județe și la nivel interstatal.</p>	
	<p>N.S.C. coordonator, cu rol de dispecer pentru nucleele apropiate (aparținând sau nu aceluiași cartier).</p>	

Detaliind imaginea schematică, cele patru niveluri se prezintă astfel:

Nivelul "0" - cel al receptării cerințelor individuale sau colective, ale populației arondate unui N.S.C.;

Nivelul "1" - al N.S.C.-urilor ca formațiuni "personalizate" de modelare și filtrare ale cererii și ofertei informaționale;

Nivelul "2" - birouri-dispecerat general, de prelucrare a informațiilor primite și distribuire spre N.S.C.-urile dispecer de cartier (dispeceratul general poate funcționa în cadrul Ministerului Culturii sau separat, ca unitate de sine stătătoare, în cadrul unei clădiri de birouri);

Nivelul "3" - privind relațiile între dispeceretele județene și conexiuni internaționale; acestea pot fi ocazionale, corelare interjudețeană și interstatal. Dispecerul județean poate funcționa și ca centru de formare pentru personalul specialitate cerut de N.S.C.-uri (pub relations, managerial, educațor animațional, ...). Conexiunile cu se internaționale vizează mai mult un aspect politic, de racordare la o politică culturală europeană și de obținere și reactualizare informațiilor.

Stratificarea pe niveluri nu este impunere ierarhică "de sus în jos", ci, așa

NUCLEELE SOCIO-CULTURALE "PERSONALIZATE"

reiese din relațiile libere între elementele schemei, este numai un mod de explicare vizualizată a funcționării nucleelor socio-culturale în cadrul unui sistem. Trebuie să menționez că N.S.C.-urile pot funcționa și independent, dacă dispun de acces la informații și personal specializat; fără a renunța însă la interrelaționarea cu celelalte formațiuni asemănătoare.

Parcurgând etapele de înțelegere a fenomenelor socio-culturale determinate și analizând concluziile pe care le-am obținut, s-a născut problema elaborării temei program într-un plan mai mult teoretic decât practic. Realizarea unui studiu de caz într-o unitate urbană N.S.C. (concretizat printr-un proiect de execuție) nu ar constitui decât un exemplu din multitudinea de posibilități pe care le putem imagina noi înșine în baza studiului teoretic. În orice caz, punerea în practică și evoluția în timp a temei de proiectare este punctul terminus al gândirii și reprezintă "feed-back"-ul imaginii privind demersul și elaborarea programului N.S.C. (Fig. 3).

Conexiunea inversă nu poate fi însă realistă fără discutarea posibilităților de finanțare; mai ales în contextul actual de afectare a bugetelor multor țări, în special cele din "lumea întâia". Fondul Monetar Internațional, Banca Mondială sau

Comunitatea Europeană constituie fiecare o posibilitate de finanțare externă, prin aportul cărora *nucleele socio-culturale* și-ar diversifica serviciile oferite (în afara celor stricte, de adaptare la cerințele zonei), amenajând mici centre de conferințe, spații pentru alte tipuri de întruniri internaționale, expoziții etc. Pe plan intern, finanțarea se poate asigura de la Bugetul Statului, Sindicate, Patronat, diverși sponsori și, nu în ultimul rând, de comunitatea locală - în cadrul căreia aș vrea să evidențiez o nouă și reală posibilitate de participare, prin sesizarea recent făcută de un profesor român de economie din cadrul Universității Ploiești asupra unei grave erori economice săvârșită de secole, care afectează în mod direct forța de muncă. Astfel, «Omul este furat...» afirmă profesorul Gheorghe Stefan, «...prin intermediul impozitului pe salariu. Safariul nu este un venit în ansamblul său, ci numai partea care depășește necesarul minim pentru subzistență». Fructificând această idee și beneficiind în consecință de sursa suplimentară de venit, s-ar crea o pondere mai mare de participare a populației dintr-o unitate urbană, la **construirea, dotarea și influențarea programei unui nucleu socio-cultural.**

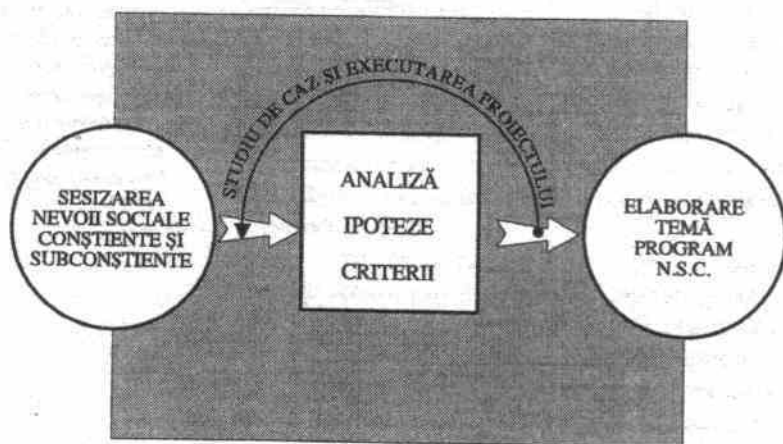

Fig. 3. Demersul și elaborarea Programului N.S.C.

În concluzie, Programul Nucleelor Socio-Culturale este o scală de reconsiderare și restructurare a valorilor culturale reale, opunându-se unei culturi de masă «...pasivă și supusă», ce «tinde la crearea unui tip de om care are numai o poziție de spectator, prin predominarea audiovizualității», cum afirmă Alain Birou; este o formă de educare viguroasă, utilizând tehnologiile moderne multimedia ca instrument de lucru al factorului uman; mai este, de asemenea, o posibilitate de refacere a contactelor interumane, răcite de perioada istorică trecută,

aflându-se acum într-o formă de "dezgheț" social ce poate alege sensuri de evoluție greșite - raportat la familie, grup social, colectivitate, minorități, națiune.

Toate aceste facilități de Program (posibil de aplicat prin factorii decizionali corespunzători) ajută la formarea noii clase de mijloc românești căreia, pentru a întreține o economie de piață activă, îi trebuie asigurate condițiile unei **revigorări spirituale** rapide - pe lângă aplicarea corectă a legilor, respectarea religiei tradiționale și depășirea nivelului material de subzistență.

Note și bibliografie

1. Durand Gilbert, **Les grands textes de la Sociologie Moderne**, în *Collection Georges Pascal*, Bordas, Paris-Montréal, 1969.
2. Fireșcu Alexandru, **Biserica și Școala - focare îngemănate de educație creștină**, în *Vestitorul Ortodoxiei Românești*, Anul II, Nr. 11, 1-15 iunie 1990.
3. Gheorghe Stefan, **Impozitul pe salarii este o greșeală enormă**, în *Capital*, Anul IV, Nr. 8, 2 martie 1995, p. 24.
4. Schwartz Bertrand, **Educația Măine**, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1976.
5. Vlăsceanu Lazăr, Zamfir Cătălin (coordonatori), **Dicționar de sociologie**, Ed. Babel, București, 1993.
6. **Cultural policies in Europe**, Council of Europe, Education & Culture, Strasbourg, 1978.
7. **Quatrième Conférence internationale sur l'éducation des adultes**, Rapport Final, UNESCO, Paris, 19-29 mars 1985.